



جامعه شبکه‌ای مانوئل کاستلز

NETWORK SOCIETY

MANUEL CASTELLS

معرفی مانوئل کاستلز

- مانوئل کستلز (۱۹۴۲، بارسلونا)، جامعه‌شناس اسپانیایی و نویسنده‌ی سه‌گانه‌ی مهم «عصر اطلاعات» است. در بین نظریه‌پردازان علم ارتباطات، مانوئل کاستلز یک نویسنده متمایز است. کاستلز حوزه‌های جامعه‌شناسی شهری، مطالعات سازمانی، مطالعات فضای مجازی، جنبش‌های اجتماعی، جامعه‌شناسی فرهنگ و اقتصاد سیاسی را در کنار هم مطالعه می‌کند تا یک تحلیل بین‌رشته‌ای از جهان پیچیده رسانه‌ای شده امروز به دست دهد.
- کاستلز در یک خانواده هوادار فرانکو متولد شد ولی در سن بیست‌سالگی به عنوان یک دانشجوی چپ‌گرای تندرو، از سوی حکومت دیکتاتوری فرانکو تبعید شد. او به پاریس رفت و به دشواری در دانشکده نانت وابسته به دانشگاه پاریس، به تحصیل پرداخته و مدرک دکتری خود را دریافت کرد. جایی که او را مجذوب جریان انقلابی ۱۹۶۸ کرد و در سال ۱۹۷۲ متنی اثرگذار و مبتکرانه را تحت عنوان «یک پرسش شهری: رهیافتی مارکسیستی»، به رشته تحریر درآورد که به واسطه کسی که بعدها به عنوان یک مارکسیست ساختارگرا، لوئی آلتوسر شهرت یافت، شکل و قواره گرفته بود.

آثار کاستلز

- مسئله شهر (۱۹۷۲)
- شهر و مردم (۱۹۸۲)
- شهر اطلاعاتی (۱۹۸۸)
- سقوط کمونیسم شوروی: نگاهی از منظر جامعه‌ اطلاعاتی (۱۹۹۵)
- سه گانه‌ی عصر اطلاعات (۱۹۹۷) (این کتاب توسط احمد علیقلیان، افشین خاکباز و حسن چاوشیان به فارسی ترجمه شده است).
- کهکشان اینترنت (۲۰۰۱)
- قدرت ارتباطات (۲۰۰۹)؛ این کتاب توسط حسین بصیریان جهرمی به فارسی ترجمه شده و با پیام مانوئل کاستلز در روز جهانی ارتباطات (۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۳) در ایران رونمایی شده است.
- شبکه‌های خشم و امید: جنبش‌های اجتماعی در عصر اینترنت (۲۰۱۲) (این کتاب را مجتبی قلی پور به فارسی ترجمه کرده و توسط نشر مرکز منتشر شده است).

تعریف

- مانوئل کاستلز شبکه را مجموعه ای از نقاط اتصال یا گره‌های به هم پیوسته تعریف می کند. به عبارتی شبکه، مجموعه‌ای از اتصالات میان اجزاء یک واحد است. این اجزای شبکه ها، روابط درون و بین سطوح یا واحدهای واقعیت اجتماعی را سازمان می دهند. هر رویکرد شبکه‌ای در قیاس با واحدهایی که به هم متصل شده اند، بر اهمیت روابط تأکید می کند.
- از نظر کاستلز، شبکه ها ریخت اجتماعی جدید جوامع ما را تشکیل می دهند، و گسترش منطق شبکه ای تغییرات چشمگیری در عملیات و نتایج فرایندهای تولید، تجربه، قدرت و فرهنگ ایجاد می کند.
- پارادایم نوین تکنولوژی اطلاعات، بنیان مادی گسترش فراگیر آن را در سرتاسر ساختار اجتماعی فراهم می آورد.
- ویژگی جامعه ای که به این ترتیب می توان آن را به درستی جامعه ی شبکه ای نامید، برتری ریخت اجتماعی برکنش اجتماعی است.
- کاستلز معتقد است شبکه ها ساختارهایی باز هستند که می توانند بدون هیچ محدودیتی گسترش یابند و نقاط شاخص جدیدی را در درون خود پذیرا شوند تا زمانی که این نقاط، توانایی ارتباط در شبکه را داشته باشند.

از جامعه ی توده ای به جامعه ی شبکه ای

- ترسیم ویژگی های اصلی جامعه ی شبکه ای در قیاس با جامعه ی توده ای، ما را در درک بهتر بحث کمک می کند:

ویژگی ها	جامعه توده ای	جامعه شبکه ای
اجزاء اصلی	جمع ها (گروه ها، سازمان ها، اجتماعات)	افراد (متصل شده از طریق شبکه)
طبیعت اجزاء	همسان	ناهمسان
مقیاس	گسترش یافته	گسترش یافته و کاهش یافته
محدوده	محلی	جهانی - محلی
اتصال و اتصال پذیری	در درون اجزاء بالا	در میان اجزاء بالا
چگالی	بالا	پایین
تمرکز	بالا (تعداد مراکز کم)	پایین (چندمرکزه)
دربری	بالا	پایین
نوع اجتماع	فیزیکی و یکتا	مجازی و گوناگون
نوع سازمان	بروکراسی و یکپارچگی از بالا	اینفوکراسی و متمایز افقی
نوع خانوار	پر تعداد و پر فامیل	کوچک و با روابط فامیلی گوناگون
نوع اصلی ارتباط	رو دررو	به طور روزافزون رسانه ای
نوع رسانه	رسانه پخش جمعی	رسانه های تعاملی با مخاطبان محدود
تعداد رسانه	کم	زیاد

ویژگی‌های جامعه‌ی توده‌ای

- جامعه‌ی توده‌ای یک صورت بندی اجتماعی با زیرساخت‌هایی از گروه‌ها، سازمان‌ها و اجتماعات است که شیوه‌ی اصلی سازماندهی در تمام سطوح را شکل می‌دهند. مؤلفه‌های اصلی این صورت بندی تمام انواع جمع‌های به نسبت بزرگ می‌باشد.
- جامعه‌ی توده‌ای با گسترش مقیاس مشخص می‌شود. شرکت‌ها، حکومت‌ها و دیگر سازمان‌ها بزرگتر و بزرگتر می‌شوند و به بروکراسی‌ها تبدیل می‌شوند. آن‌ها در سطح ملت‌ها و دنیا پراکنده می‌شوند تا یک شبکه‌ی جهانی از امپراتوری‌های قرن نوزدهمی و شرکت‌های چندملیتی را پدید آورند.
- محدوده‌ی جامعه‌ی توده‌ای به صورت محلی باقی می‌ماند: سازمان‌هایی که مؤلفه‌های اصلی آن‌ها در پیوند با مکان‌های خاصی است و ارتباطات همچنان محلی باقی می‌ماند. جامعه‌ی توده‌ای از تجمع و اتصال مکان‌های تقریباً همگن جدا و محلی به وجود می‌آید.
- مؤلفه‌ها و واحدهای جامعه‌ی توده‌ای با حضور فیزیکی اعضایش مشخص می‌شود. این به معنی حداکثر اتصال در درون و اتصال به نسبت ضعیف با بیرون است.

ویژگی‌های جامعه‌ی شبکه‌ای

- **اقتصاد اطلاعاتی:** که در آن بهره‌وری و رقابت میان شرکت‌ها و بنگاه‌های تجاری، مناطق حوزه‌های اقتصادی و کشورها، بیش از هر زمان دیگری به معرفت و دانش، اطلاعات، تکنولوژی لازم برای پردازش این اطلاعات، از جمله تکنولوژی مدیریت و مدیریت تکنولوژی، متکی شده است.
- **فعالیت‌های اقتصادی شبکه‌ای:** این فعالیت‌ها نوع تازه‌ای از سازمان و تشکیلات است که مشخصه فعالیت اقتصادی جهانی به شمار می‌آید. این شبکه یا متشکل است از بخشهایی از شرکتها و موسسات و بنگاههای مختلف و یا از رهگذر تقسیمات درونی در یک بنگاه بزرگ پدید می‌آید.
- **تحول در نحوه انجام کار و ساختار اشتغال:** روابط کاری در گذشته در ساختارهای گسترده صنعتی یا اداری میان کارگر و کارفرما یا رئیس و مرئوس برقرار بود اکنون جای خود را به روابط به مراتب انعطاف پذیرتر در محدوده‌های با حجم کوچکتر از حیث شمار افراد تحت اشتغال داده است.
- **ظهور قطب‌های متقابل:** فرایند جهانی شدن و شبکه‌ای شدن فعالیت‌های اقتصادی موجب قوت بخشیدن به تلاش‌های فردی و تضعیف نهادهای اجتماعی نظیر اتحادیه‌های کارگری و یا دولت رفاه می‌شود.

ویژگی‌های جامعه‌ی شبکه‌ای (ادامه)

- **فرهنگ واقعیت مجازی:** فرهنگ عصر اطلاعات در چارچوب انتقال نمادها به وسیله واسطه‌های الکترونیک شکل می‌گیرد این واسطه‌های متنوع با مخاطبان گوناگونی سرو کار دارند و مجموعه‌هایی غنی از حیث محتوای نمادین و در قالب متون الکترونیک در اختیارشان قرار می‌دهند.
- **سیاست بر بال رسانه:** در فضای مسلط فرهنگ متکی به واقعیت مجازی، بازیگران سیاسی به منظور بقا و حضور در صحنه و تاثیر گذاری بر روند تحولات ناگزیرند از رسانه‌های حامل نماد‌های الکترونیک، و بخصوص تلویزیون به صورت تمام عیار بهره برداری می‌کنند.
- **زمان بی زمان و فضای جریان‌ها:** در جامعه شبکه‌ای مفاهیم زمان و مکان معانی تازه‌ای پیدا کرده اند که با معانی سنتی آن در جوامع قبل از مدرن و یا حتی صنعتی تفاوت دارد. انتقال آنی اطلاعات، داده‌ها و سرمایه‌ها و امکان ارتباط همزمان افراد در نقاط مختلف عملاً فواصل زمانی را از میان برداشته است و نظم طبیعی دوران قدیم یا چارچوبهای مکانیکی جهان صنعتی را به کلی دگرگون ساخته است.

ویژگی‌های جوامع اطلاعاتی

- حذف مشاغل کشاورزی.
- کاهش دائمی مشاغل تولیدی سنتی.
- افزایش خدمات تولیدی و خدمات اجتماعی به همراه تاکید بر خدمات تجاری در گروه نخست و خدمات بهداشتی در گروه دوم.
- تنوع روز افزون فعالیتهای خدماتی به عنوان منابع اشتغال.
- افزایش سریع مشاغل مدیریتی، تخصصی و فنی.
- تشکیل گروهی از کارگران یقه سفید که از کارگران بخش فروش و دفتری تشکیل شده اند.
- ثبات نسبی سهم قابل توجهی از اشتغال در بخش خرده فروشی.
- افزایش همزمان سطوح بالا و پایین ساختار شغلی.
- ارتقای نسبی ساختار شغلی در طول زمان، با سهم فزاینده ی مشاغلی که نیازمند مهارت های بیش تر و تحصیلات پیشرفته هستند.

ملی‌گرایی

- کاستلز معتقد است عصر جهانی شدن عصر خیزش دوباره ملی‌گرایان است. و می‌گوید این واقعیت را می‌توان در مبارزه با دولت‌های ملی مستقر و در بازسازی فراگیر هویت بر پایه ملیت مشاهده کرد که همواره در برابر یک اجنبی از آن دفاع می‌شود. بنابراین وقتی از ملی‌گرایی معاصر صحبت می‌کنیم بر چهار نکته تحلیلی تاکید می‌کنیم:
- **اول:** ملی‌گرایی معاصر ممکن است معطوف به برساختن حاکمیت دولت مستقل ملی باشد ممکن است چنین نباشد و بنابراین ملت‌ها به لحاظ تاریخی و تحلیلی هستارهایی مستقل از دولت هستند.
- **دوم:** ملت‌ها و دولت‌های ملی، محدود به دولت ملی مدرن نیستند. (انقلاب فرانسه)
- **سوم:** ملی‌گرایی پدیده‌ای نیست که ضرورتاً مربوط به نخبگان باشد و در واقع ملی‌گرایی امروز غالباً واکنشی است علیه نخبگان جهانی.
- **چهارم:** از آنجا که ملی‌گرایی معاصر بیشتر واکنشی است تا خودجوش، بیشتر به فرهنگی بودن گرایش دارد تا به سیاسی بودن؛ بنابراین بیشتر متوجه دفاع از فرهنگی است که پیشاپیش نهادینه شده نه متوجه ایجاد یا دفاع از یک دولت.

نهضت‌های اجتماعی علیه نظم نوین جهانی

- کاستلز می‌گوید از آنجایی که فرایندهای سلطه جدیدی که مردم در برابرشان واکنش نشان می‌دهند در جریان اطلاعات تجسم می‌یابد، بناسازی خود مختاری به ناچار با اتکا بر جریان‌های معکوس اطلاعات صورت می‌پذیرد. خدا، ملت، خانواده اجتماع قوانینی به دست می‌دهند که خدشه ناپذیر است و براساس آن می‌توان علیه فرهنگ مجاز واقعی اقدام به ضد حمله کرد.
- سه نکته روش شناسی درباره نهضت‌های اجتماعی از دیدگاه کاستلز:
 1. نهضت‌های اجتماعی را باید از زبان خود آنها شناخت. یعنی ماهیت نهضت‌ها همان است که خودشان می‌گویند.
 2. نهضت‌های اجتماعی ممکن است به لحاظ اجتماعی محافظه‌کار، انقلابی، یا هر دو باشند.
 3. هدف اجتماعی - هدف اجتماعی به دیدگاه و چشم انداز نهضت از نوع نظم اجتماعی یا سازمان اجتماعی اشاره می‌کند که می‌خواهد در افق تاریخی کنش جمعی خود بدان نایل آید.